

کاربرد مهارت تفکر در آموزش زبان فارسی

آموزش،
حرفه
معلمی

دکتر محمود تلخابی
عضو هیئت علمی
پژوهشکده علوم شناختی
فهیمة تقوی
کارشناس مشاوره و راهنمایی

اشاره

در دو شماره گذشته، پس از معرفی برخی از مهارت‌های تفکر، کاربرد مهارت پژوهش در آموزش علوم را در قالب فعالیت یادگیری برای پایه اول ابتدایی بررسی کردیم. در این شماره به کاربست مهارت پردازش اطلاعات در آموزش زبان فارسی خواهیم پرداخت. همان‌گونه که قبلاً اشاره شد، این مقاله بخشی از فرایند درس‌پژوهی است که در آن معلمان از طریق وارد ساختن مهارت‌های تفکر به فعالیت‌های یادگیری، فرایند آموزش را بهبود می‌بخشند. از این رو، به جهت وجود نسبت میان مهارت پردازش اطلاعات یا مهارت‌های زبانی (مانند خواندن و نوشتن)، در این شماره پس از طرح ملاحظات درهم تنیدن مهارت‌های تفکر در آموزش زبان فارسی، نمونه‌ای از فعالیت‌های یادگیری را که برای درس فارسی پایه اول طراحی و اجرا شده است بررسی می‌کنیم.

سرآغاز

با پیشرفت علوم شناختی، ضرورت ارتباط میان مغز و آموزش و پرورش آشکارتر و درجه‌های جدیدی در زمینه یاددهی - یادگیری به روی دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت گشوده شده است. بی‌تردید یافته‌های علوم شناختی مسیر جدیدی در قلمرو آموزش و پرورش برای مربیان و معلمان باز و فضای جدیدی را به مدارس عرضه خواهد کرد (خرازی و تلخابی، ۱۳۹۰). مسلماً یکی از مهم‌ترین حوزه‌هایی که رویکرد شناختی آن را متحول خواهد ساخت، آموزش زبان (خواندن و نوشتن) است.

نتایج پروژه کلاس درس شناختی نشان می‌دهد که کودکان نه تنها درباره چگونگی کارکرد تفکر دانش‌هایی دارند، بلکه غالباً می‌توانند از طریق بیان، نحوه کارکرد تفکر و توانایی بالقوه یادگیری خود را به طور چشمگیری بهبود بخشند. مهارت‌های تفکر ما را برای برنامه‌ریزی در جهت آموزش صریح مهارت‌های اساسی در سرتاسر برنامه درسی به منظور حمایت از فعالیت‌های یادگیری، توانمند می‌سازد. این برنامه به کودکان فرصت خواهد داد تا بین مهارت‌ها و موقعیت‌های زندگی واقعی ارتباط برقرار کنند و بدین ترتیب، هدف و دلیل یادگیری را درک کنند.

مهارت‌های تفکر مجموعه‌ای از مهارت‌ها هستند که فراگیرنده را برای یادگیری بهتر در قلمرو درسی آماده می‌سازند، زیرا با بهبود تفکر می‌توان یادگیری را بهبود بخشید. یکی از انواع مهارت‌های تفکر پردازش اطلاعات است. از آنجا که آزوبل نیز بر یادگیری معنادار، سازمان یافته و توضیحی تأکید دارد و معتقد است که ذهن انسان بسته‌ای سازمان یافته و منظم برای پردازش و ذخیره‌سازی اطلاعات است (دلگشایی، ۱۳۹۰). مهارت پردازش اطلاعات را باید در کانون فعالیت‌های یادگیری درس فارسی قرار داد. این کار به دانش‌آموزان کمک می‌کند به‌طور فعال به پردازش، ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات بپردازند. بنابراین، با بررسی موارد فوق و یافتن ارتباط نزدیکی بین شیوه آموزش زبان فارسی و نقش معرفتی آن در پرورش تفکر و به خصوص مؤلفه پردازش اطلاعات، بر آن شدیم که برنامه‌های درس فارسی کلاس اول مدرسه مهر هشتم منطقه دو آموزش و پرورش تهران را بر اساس مؤلفه‌های پردازش اطلاعات مبتنی بر پژوهش طراحی، بازنگری و اجرا کنیم.

کلید واژه‌ها:

مهارت تفکر،
پردازش اطلاعات،
خواندن

پردازش اطلاعات و آموزش زبان فارسی

در آموزش درس فارسی ابتدا باید توجه دانش‌آموز را به موضوع جلب و او را یاری کرد تا از طریق دسته‌بندی موضوعات به دو صورت مهم و جزئی، بر اطلاعات مهم تمرکز کند. پس از اینکه دانش‌آموز بین مطالب جدید و قبلی ارتباط ایجاد کرد، موضوع به طور روشن و سازماندهی شده ارائه می‌شود (پیشین). شاید بتوان پردازش اطلاعات را ساده‌ترین شکل مهارت‌های تفکر در نظر گرفت. در هر حال، برای وارد ساختن مهارت پردازش اطلاعات به فرایند یاددهی - یادگیری باید به چند نکته توجه کرد:

- ابتدا باید از در دسترس بودن

- منابع و فرصت‌های برابر برای تمامی کودکان اطمینان حاصل کرد. دانش‌آموزان را تشویق کنید به منابع مفید و آنچه باید پس از پیدا کردن اطلاعات انجام دهند، بیندیشند.
- مربی می‌تواند شیوه‌های متفاوتی برای مرتب‌کردن اطلاعات ارائه دهد و کودکان را ترغیب کند تا ویژگی‌های مشترک هر مجموعه را توضیح دهند.
- چنانچه ویژگی‌های مشترک هر مجموعه شناسایی شد، اسم مناسبی به آن اختصاص یابد (می‌توان از طریق فراهم کردن برگه ثبت طبقه‌بندی با طبقات تعریف شده، مهارت تفکر را در کودکان تقویت کرد).

- با توجه به اهمیت تعیین توالی، بهتر است کودکان را به استفاده از واژه‌های «توالی» و «منطقی» ترغیب کرد و درباره فرایند تفکری که کودکان برای تعیین توالی به کار برده‌اند، بحث کرد.
- می‌توان برای دانش‌آموزان فرصتی فراهم کرد تا شباهت‌ها و تفاوت‌های هر مجموعه را بررسی کنند. بنابراین، باید با مقایسه و مقابله مجموعه‌ها درباره تفاوت‌ها و شباهت‌ها بحث کرد.
- در مهارت پردازش اطلاعات ایجاد فهم، مهارت محوری مهمی است. بنابراین، کودکان باید به طور کامل مفاهیم قید شده را درک کنند. وقتی مطمئن

**برای دانش‌آموزان
فرصتی فراهم
کنیم که بتوانند
شباهت‌ها و
تفاوت‌ها را بررسی
کنند**

عنوان فعالیت: آموزش حرف ک		
اهداف فعالیت:	عنوان گام	فعالیت یاددهی - یادگیری
- آشنایی با نشانه کک - توانایی مقایسه تصاویر و بیان شباهت‌ها و تفاوت‌ها با دلیل - توانایی ترکیب حروف و ساخت کلمات - توانایی جمله‌سازی	مرحله ۱ درگیر کردن	مجموعه‌ای از عکس‌هایی را که صدای کک دارند و مجموعه‌ای را که اصلاً این صدا را ندارند با خود به کلاس می‌آوریم و به دانش‌آموزان می‌گوییم: تصاویر زیادی داریم که می‌خواهیم آن‌ها را در دو ستون طبقه‌بندی کنیم.
منابع مورد نیاز: کارت تصاویر «ک» دار و غیر «ک» دار، جدول الفبا، کارت حروف و صداهای آموخته شده	مرحله ۲ جمع‌آوری اطلاعات	سپس معلم شروع می‌کند. تصویر کدو را نشان می‌دهد و آن را در سمت راست تخته می‌گذارد. بعد تصویر مداد را نشان می‌دهد و آن را در سمت چپ تخته می‌گذارد. کارت تصویر کتاب را نشان می‌دهد و می‌پرسد این کارت را کدام سمت بگذارم؟
سازمان کلاس درس: فردی و گروهی	مرحله ۳ بیان شباهت‌ها و تفاوت‌ها	پس از اینکه دانش‌آموزان همه تصاویر را در قسمت مناسب خود قرار دادند، معلم می‌خواهد که تصاویر سمت راست را بخوانند و دلیل این طبقه‌بندی را بیان کنند.
زمان پیشنهادی برای فعالیت: ۴۵ دقیقه	مرحله ۴	سپس از کودکان می‌خواهیم پس از اینکه به هدف طبقه‌بندی پی‌برند، تصاویر سمت چپ را بردارند و نام تصاویر را بخوانند و بنویسند. وقتی می‌خواهند مثلاً بنویسند نمک. نمک را می‌نویسند و می‌گویند ک، ولی نمی‌توانند ک را بنویسند (ایجاد خلأ در آموزش و لحظه یادگیری و آماده اکتشاف) از دانش‌آموزی که توانسته است بنویسد کمک می‌گیریم و اگر هیچ‌کس نتوانسته بود، جدول حروف را می‌آوریم و حرف کک را نشان می‌دهیم و می‌پرسیم کدام شکل اول و وسط کلمات و کدام آخر کلمات می‌آید. (خواندن شعر حرف ک و خوشامدگویی به آن ... در این مرحله انجام می‌گیرد).
مکان پیشنهادی برای فعالیت: کلاس درس یا فضای آزمایشگاه	مرحله ۵	از دانش‌آموزان می‌خواهیم که با کارت حروفی که در اختیار دارند در دو گروه، کلمات متفاوتی با حروف جدید بسازند و بنویسند.
مهارت‌های تفکر: مهارت اصلی مورد نظر در این طرح، مهارت پردازش اطلاعات است؛ با این حال، مهارت تفکر خلاق نیز به کار گرفته خواهد شد.	مرحله ۶	دانش‌آموزان باید با کلماتی که ساخته‌اند جمله بسازند. (سعی کنند که از چند کلمه ک دار در یک جمله استفاده کنند).
فعالیت‌های تکمیلی:		
- تبدیل کلمات کک دار به کلمات دیگر که حروف آن کلمه اول در آن باشد مثل کندو/ کدو، کند - خواندن شعر اردک تا کودکان متناسب با شعر آهنگ بزنند		
سنجش یادگیری:		
ساختن کلمات جدید، نوشتن جمله با کلمه‌های ساخته شده		

در فعالیت‌های

طبقه‌بندی

اطلاعات

دانش‌آموزان باید

دلیل طبقه‌بندی را

بیان کنند

اطلاعات خود را طبقه‌بندی کند و بتواند درس جدید را با یکی از این طبقات ارتباط دهد و درس را یاد بگیرد یا حرف را کشف کند (هنکوک و جفریز، ۱۳۸۹).
حال با بررسی مهارت پردازش

این توانایی را می‌دهد که دریابند چگونه مهارت‌ها به زمینه‌های دیگر منتقل می‌شوند. ● در آموزش درس فارسی کودک باید ابتدا بتواند حروف درس قبلی را بخواند، با مرتب کردن حروف کلمه بسازد و بعد

شدید آنان مفهوم تحلیل روابط را فهمیده‌اند، از آن‌ها بخواهید به تحلیل روابط بین مجموعه‌ها پردازند و برای افزایش دانش کم‌کم اقدام کنید. ● نشست عمومی مهم‌ترین مرحله است، زیرا به کودکان

اطلاعات، متوجه ارتباط آن با آموزش درس فارسی می‌شویم، زیرا یادگیری مهارت‌های زبانی، مستلزم به‌کارگیری این نوع مهارت تفکر است. از این رو، در این مقاله تلاش بر آن است که در طراحی فعالیت‌های یادگیری برای درس فارسی، به مؤلفه‌های مهارت پردازش اطلاعات پرداخته شود.

فعالیت: آموزش حرف «ک»

در فرایند آموزش مهارت‌های زبانی دو هدف کلی دنبال می‌شود:

۱. کسب مهارت شناخت نشانه خطی و صدای مربوط به آن و کسب توانایی دقیق انتقال نشانه خطی به نشانه صوتی برای خواندن کلمات

۲. درک معنای کلمه‌ها در قالب جمله‌ها و درک پیام هر جمله

حرف «ک» دو نشانه «ک» غیرآخر و «ک» آخر دارد. کلیدواژه‌های این نشانه عبارت‌اند از: کبوتر، اردک، گنجشک، لک‌لک، کندو و کبک. هر کلمه همراه با تصویر در کتاب آمده‌است. در کنار تصاویر، کلمات به صورت جمله و در قالب متن ارائه شده‌اند. هدف اصلی این فعالیت خواندن و نوشتن این واژه‌ها و تولید واژه‌های جدید با این حرف است.

در طرح زیر کوشیدیم که با مشارکت و همیاری همکاران در مدرسه مهر هشتم، در فرایندی اجتماعی مشتمل بر ارائه طرح، بازنگری، اجرا و بازبینی مجدد آن، فرایند آموزش را اصلاح کنیم. الگویی که می‌بینید حاصل چنین فرایندی است. در این طرح، مهارت پردازش اطلاعات در کانون فعالیت آموزش و یادگیری قرار گرفته‌است.

نتیجه‌گیری

فرایند اجتماعی که ما برای اصلاح طرح خود تجربه کردیم، با مشارکت و همیاری شما عزیزان نیز می‌تواند بهبود پیدا کند. زیرا ما در فرایند پژوهش دریافتیم که بهبود آموزش، کاری جمعی است و دیدگاه‌ها و نظرات پیشنهادی همکاران برای اصلاح و بازسازی برنامه تدریس، مهم‌ترین منبع است. ما به هیچ وجه مدعی آن نیستیم که طرح فوق، الگوی ایده‌آل برای تدریس فارسی (آموزش حرف ک) است، بلکه باور داریم که در فرایند گفت‌وگو و تعامل اجتماعی درس‌پژوهی، ایده اولیه تدریس را بهبود دادیم. با این حال، به نظر می‌رسد برای اجرای موفق طرح مزبور موارد زیر را نیز باید مورد توجه قرار داد:

- در انتخاب تصاویر کلمات دقت داشته باشید. تصاویر باید گویا باشند؛
- از آوردن تصاویری که از نظر احساسی یا تربیتی کودکان را درگیر و آن‌ها را از مسیر آموزش دور می‌کند خودداری کنید؛
- زمانی که دانش‌آموزان دلایل خود را بیان می‌کنند، به نظراتشان به دقت گوش دهید و اگر دلایل اشتباه بود برایشان توضیح دهید تا متوجه شوند؛
- اگر در کلاس خود دانش‌آموزان تیزهوش دارید، فعالیت‌های ویژه‌ای برای آن‌ها طراحی کنید تا از یکنواخت شدن طرح جلوگیری شود و همه کودکان با انگیزه کار کنند؛
- اگر تعداد دانش‌آموزان کلاستان زیاد است از معلم کمکی استفاده کنید.

منابع

۱. جفریز، م. و هانوک، ت (۱۳۸۹). راهنمای مهارت‌های تفکر (ترجمه دکتر محمود تلخابی و دکتر یلدا دلگشایی). انتشارات جهاد دانشگاهی. تهران.
۲. خرازی، ک. و تلخابی، م. (۱۳۹۰). مبانی آموزش و پرورش شناختی. انتشارات سمت. تهران.
۳. دلگشایی، ی. (۱۳۹۰). رویکرد شناختی به آموزش زبان فارسی در دوره دبستان. پژوهشکده علوم شناختی (منتشر نشده). تهران.
4. Kuhn, D. (2005). Education for thinking, Cambridge: Harvard University Press.